

L'ÚS DEL CATALÀ EN L'ÀMBIT CIENTÍFICOMÈDIC ALS SEGLES XVIII I XIX

FERRAN SABATÉ I CASELLAS
Universitat de Barcelona

El català assolí una gran importància en la cultura europea de la baixa edat mitjana: fou l'idioma que expressà per primera vegada —entre totes les llengües romàniques— les idees científiques i filosòfiques als segles XIII i XIV.¹

Els inicis de la decadència en l'ús del català com a llengua acadèmica i literària els podem situar a partir de la segona meitat del segle XVI.² A partir d'aquest moment, es produeix tot un seguit de canvis polítics, econòmics, socials i culturals, que incidiran negativament en l'ús de la llengua catalana en general i en l'àmbit científic en particular.

Amb l'arribada de la monarquia dels Àustria, la cort marxa dels Països Catalans, i els càrrecs públics de confiança es van omplint amb persones alienes i desconegudes de la llengua pròpia del país.

Aquest trasllat de la cort, amb les consegüents fidelitats i imitacions per part de la noblesa i de les elits autòctones, produeix un progressiu canvi idiomàtic i una falta de mecenatge econòmic per a les edicions de llibres en català.

També el Renaixement propicià l'ús del llatí com a llengua culta i vehicular, de prestigi a tot Europa. L'ensenyament i l'edició de les universitats es fa majoritàriament en llatí, que es converteix en la *lingua franca* de l'edat moderna.

El desequilibri demogràfic entre Castella i Catalunya a l'edat moderna també va influir en el desequilibri lingüístic.

Un aspecte poc estudiat és el paper del control inquisitorial³ i el de la censura reial sobre les edicions de llibres científics i la seva repercussió en l'edició en català.

Finalment, no podem oblidar les disposicions legals prohibint el català, per part de les autoritats borbòniques, a partir del segle XVIII.

Per l'escriptor Joan Fuster, «el cas català de la Decadència, és el d'una profunda dimissió lingüística d'abast col·lectiu, que afecta els "autors" tant com els "lectors". És a dir, s'arribà en aquesta situació idiomàtica, per causes adverses externes i per deixadesa interna».

L'adveniment de la dinastia borbònica no féu més que agreujar la situació. El Decret de Nova Planta, amb el bandejament del català de l'Administració pública, de l'ensenyament universitari, de l'administració de justícia, àdhuc de l'ensenyament religiós, reclogué l'ús del català a l'àmbit domèstic i privat, i va afectar greument l'edició de llibres científics.

En el catàleg de l'exposició bibliogràfica annexa al 2n Congrés de Metges de Llengua Catalana, que recollí 2.625 títols d'obres mèdiques escrites per catalans o en català, publicat el 1918 amb el títol *Bibliografia medical de Catalunya* pel doctor Joan Freixas i Freixas i el bibliotecari Eudald Canivell, trobem que al segle XVI s'imprimiren trenta obres en català, una en castellà i seixanta en llatí. Al segle XVII, catorze en català, vint-i-vuit en castellà i cinquanta-set en llatí. I al segle XVIII, dotze en català i seixanta-set en castellà. Les diferències són prou significatives de la progressiva pèrdua d'influència del català en l'àmbit científic.

Al segle XVIII, el de les llums o de la Il·lustració, es produí a tot Europa el naixement o l'aparició de les acadèmies. Aquestes institucions, creades per les monarquies il·lustrades o amb el seu suport, eren agrupacions de savis interessats en l'estudi d'una matèria, que es reunien per intercanviar coneixements i publicar els seus treballs. A Barcelona, funcionaria des de l'any 1764 la Reial Conferència Fisicomatemàtica Experimental, que l'any 1770 es convertí en la Reial Acadèmia de Ciències i Arts. Doncs bé, en l'article vint-i-quatre dels seus Estatuts especifica clarament que l'idioma que calia parlar a la Conferència era el castellà.⁴ El mateix regia per a la resta d'acadèmies coetànies: la de medicina o la de bones lletres. Tota la seva activitat, ja fossin conferències o publicacions, era feta en castellà.

La Universitat de Cervera, creada per substituir les anteriors clausurades, tenia el llatí i el castellà com a llengües de treball.⁵

L'excepció en aquesta situació la trobem a Menorca, on sota l'administració britànica el català gaudeix d'una certa normalitat. Així, l'any 1778 es creà a Maó la Societat Maonesa, una associació similar a les acadèmies literàries existents arreu d'Europa en aquella època,

1. Gerard VASALLS, «L'ús del català dins la literatura científica», *Treballs de Sociolingüística Catalana* (València), vol. I (1977), 1974-1976: *Ponències al VIIIè Congrés Mundial de Sociologia de Toronto*, p. 157.

2. Joaquim NADAL I FARRERAS, *Dos segles d'obscuritat: XVI i XVII*, Barcelona, Dopesa, 1979.

3. Jordi VENTURA, *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*, València, Eliseu Climent, 1978.

4. Francisco SURIÀ, *Estatutos de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de la ciudad de Barcelona*, 1771.

5. Ferran SOLDEVILA, *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona, 1714-1837*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia, 1938.

on els seus membres presentaven els resultats de les seves recerques i creacions. Aquesta societat tenia el català com a llengua oficial, i era l'idioma vehicular de les seves conferències i publicacions.⁶ En aquesta Societat, un jove metge menorquí, graduat a Avinyó, va pronunciar un *Discurs relatiu a la botànica*, el qual fou il·lustrat amb l'exhibició de plantes naturals de l'illa. Uns anys més tard, el mateix doctor Bartomeu Ramis i Ramis va publicar un *Breu discurs sobre el pernicios, è indecent costum d'enterrà dins las iglesias*.⁷ El seu germà, l'erudit Joan Ramis i Ramis, publicà a Maó, l'any 1814, un treball titulat *Specimen animalium, vegetalium et mineralium in insula Minorica frequentiorum ad normam Linnaeani sistematizatis*, en el qual, al costat del nom científic, escriu la denominació en vulgar o català.⁸

L'any 1751, George Cleghorn, cirurgià de la Royal Army, publicà a Londres un opuscle titulat *Observations on the epidemical diseases in Minorca From year 1744 to 1749*, que recollia la seva experiència i observacions de la seva estada a l'illa. En la tercera edició de l'any 1768, també publicada a Londres, trobem la descripció de plantes i animals vistos a Menorca, amb un vocabulari anglès-llatí-català que conté 411 termes i les seves equivalències.

Una obra molt popular al segle XVIII, coneguda com a *Llibre del prior*, fou publicada originalment en català, l'any 1617, per Miquel Agustí amb el nom *Llibre dels secrets de Agricultura casa Rustica y Pastorik: Recopilat de diversos autors Antichs y Moderns, de llengües Llatina, Italica y Francesa, en la nostra vulgar llengua Catalana*. Poc temps després, el 1626, fou traduïda al castellà pel mateix Miquel Agustí, amb l'afegit d'un vocabulari amb 260 termes agrícoles en sis llengües: castellà, català, llatí, portuguès, italià i francès. Al segle XVII, tenim constància de dues reedicions, l'any 1722 i el 1762.⁹

Unes obres d'utilitat econòmica foren traduïdes al català per Joan Pau Canals y Martí, que era director general de Tints del Regne i acadèmic de la Real Junta General de Comers de est Principat. El 1766 publicà *Recopilació de las reglas principals sobre lo cultiu y preparació de la planta anomenada Roja ò Granza (altra de las mes útils y necessarias al Art de Tintura)*, [...] a fi de promouvoir aquest important Ram de Agricultura, facilitant als Pagesos de Cathalunya la inteligencia de tot lo necesari a dit efecte, i el 1770 imprimí *Resumen de las principals memorias sobre la Grana Kermes de España ò*

Grana de Coscóll (que es lo Coccum ò Cotxonilla dels antics) utilissima à la tintura y altres Arts.¹⁰

Un altre gènere cultivat al segle XVIII fou el dels almanacs o calendaris amb informacions agrícoles, astronòmiques, religioses, etc. La majoria són d'autors anònims com les *Castanyolades. Diari de lo any del Sr. 1767* i *Almanak. Diari de lo Any del Sr. Bixest 1768*, i, elaborats per Esteva Bonet, *Pronostich diari per lo any del Senyor 1771* i *Pronostich diari per lo Any Bixest del Sr. 1772*.¹¹

De caràcter militar, hi ha l'opuscle de Joan Miquel de Vives *Obligacions dels Miquelets dels nous Tercios de Catalunya* de 1795.¹²

Amb finalitats pedagògiques trobem alguns opuscles anònims, com un abecedari: *A a b c...*, de 1712; les *Abeceroles y Doctrina cristiana per lo us del Estudi publich del Convent de PP. Agustins de Torruella de Montgri*, de 1780; uns *Principis de lectura Menorquina*, d'un maonès, de 1804, i una *Quertille des diète Menurqui per D. Jaume Ferrer y Parpal, méjje cirurgia y vucal de se cumissió d'instrucció publique d'aqueste ciutat*, de 1858.¹³

L'ornitologia i la ictiologia estan presents en l'obra de Marc Antoni Orellana: *Catálogo y descripció d'els pardals de l'Albufera de Valencia*, de 1795, i *Catálogo d'els Peixos qu'es crien, e peixquen en la Mar de Valencia*, de 1802.¹⁴

Però el gruix de la producció científica del segle XVIII està manuscrita.

Només acabada la Guerra de Successió, un metge rural a Rubí, Anton de Borja, recopilà i traduí una sèrie d'escrits mèdics i quirúrgics, amb el propòsit de facilitar la formació professional dels seus fills i altres interessats. Així, el 1716, escriu un *Ramellet de diferentes flors tan antigues com modernes. Recopiladas de diferentes Authors, y las demes experimentadas por mi Anton de Borja Cirurgia, per la Salut dels Pobres Malalts* i, el 1718, la *Segona part Ramellet de diferentes flors tan antigues com modernes*. El 1721, *Principis de cirurgia utens y proffitosos per los que profesan la facultat. Compost per Geroni de Ayala, Cirurgia de la Cort de Madrit i Tractat breu de flobotomia, fet per Diego de Bustos y traduïda en Catala per Anton de Borja, Mestre Sirurgia de Rubi*.

Pocs anys després, Carles Pallejà, cirurgià de Linyola, va escriure unes *Materias de Cirurgia. Compostas per lo D. Joseph Roig Cathedratic de Cirurgia de Barcelona*, el 1726, i novament l'any 1739 traduí els *Principis de*

6. Antoni-Joan PONS i Josefina SALORD (ed.), *Registre de la Societat Maonesa*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, 1991.

7. Joaquín Mª BOVER de ROSSELLÓ, *Biblioteca de escritores baleares*, vol. II, Palma, Imprenta de J. P. Gelabert, 1868, p. 223.

8. «Primeros botánicos de las islas Baleares», a <http://fabian.baleaerweb.net/post/33289>.

9. Josep M. SABATÉ BOSCH, *Un manual casolà de medicina: "El llibre del Prior". Segle XVII*, Manresa, Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 2002.

10. Marià AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Barcelona, Curial, 1977, colh. «Documents de Cultura-Facsimils», núm. 8, entrades 1912 i 1903.

11. Marià AGUILÓ, entrades 1983, 1984, 1985 i 1986.

12. Marià AGUILÓ, entrada 1967.

13. Marià AGUILÓ, entrades 1994, 1995, 1996 i 1997.

14. Germà COLÓN i Amadeu SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991.

Cirurgia, útils, y Profitosos para que puyan aprovecharse los Principiantes en la dita facultat, de Jerónimo de Ayala, molt en voga en aquella època.¹⁵

De la mateixa època, primera meitat del segle XVIII, es conserven diversos tractats manuscrits de cirurgia. Una traducció catalana anònima dels *Principios de Cirugía* del mateix Jerónimo de Ayala.¹⁶ De 1724, uns *Tractats de Cirurgia* de fra Joan Baptista de Tortosa i fra Pacià de Moià;¹⁷ un anònim *Curs de Anathomia segons las circulacions de la sang recopilat de diferents autors*,¹⁸ de l'any 1732; uns *Principis de Cirurgia*,¹⁹ anònims; un *Manual de Cyurgia*,²⁰ que recull vuit tractats de cirurgia en català, i un *Manuscrit de materias quirúrgiques recopilades de diferents autors*, de 1751.²¹

Entre els tractats de medicina de la primera meitat del segle XVIII trobem: la traducció catalana del *Tractat de febres y com se han de curar*,²² de Juan de Vidos y Miró, de l'any 1720. De l'any 1735, hi ha un *Recull factici de nou textos de medicina, cirurgia i farmàcia, en català, castellà i llatí*, d'un jove metge de Barcelona anomenat Antoni Rodés.²³

A la segona meitat del segle XVIII, predominen els textos manuscrits de medicina i farmàcia sobre els de cirurgia.

El 1762 trobem la traducció d'un text d'Anton Baudicelli, *Medicinals secrets facils, naturals y ben experimentats trets à llum y en llengua italiana impresos per Dn [...]*.²⁴ El 1764, un *Tractat de Medicina*²⁵ de fra Crispí; unes *Estadístiques mensuals d'enfermetats observades per un metge durant els anys 1774-1776*;²⁶ un text de Joan Pla, *De febre maligna*;²⁷ una *Miscel·lània Provençal de Antoni Bastero i Lladó* amb còpies de textos medievals mèdics, religiosos, històrics, jurídics, lúdics i àdhuc poètics;²⁸ un anònim, *Tractat de Medecina*,²⁹ de 1780, i tres anònims: *Tractats relacionats amb la medicina*, *Miscel·lània medica* i *Tractat de Medicina*.³⁰

Un *Diccionari d'Història Natural*, de 1766, per Francesc Llobet, monjo benedictí;³¹ un *Lèxic farmacèutic, alfabetitzat*;³² una *Miscel·lània de textos farmacològics, entre 1686-1725*;³³ un anònim, *Receptari de farmàcia*;³⁴ una *Llibreta d'algunes receptes*; un *Receptari, amb 35 receptes*; una *Farmacopea mèdica*;³⁵ unes *Receptes extretes per Joan Vila dels quaderns de Fr. Diego Font, religiosos del convent de St. Francesch de Bou*,³⁶ o el *Llibre de medicines per lo Col·legi de PP. Trinitaris Calçats de Barcelona*.³⁷

La drogueria també hi està representada per Francesc Borrell, amb *De la purificació dels set metalls*, de l'any 1703; l'anònim *Llibre de confitures i de drogues*, de l'any 1764, i Francesc Campany, amb *Receptes per a fer colors, tinta i daurar*.³⁸

De finals del segle XVIII tenim el manuscrit del cirurgià de Ripoll Eudald Raguer i Tutlló titulat *Dels Parts* i, de la mateixa època, el manuscrit de Pere Puig, cunyat de l'anterior, que es titula *Mèthodo de criar las criatures de llet*, que seria una traducció, comentaris i resum de l'obra original de l'italià Baldini.³⁹

De 1790 és un manuscrit profusament il·lustrat, *Plantas usuals iluminadas por Joseph Peix*.⁴⁰ Conté un catàleg amb unes tres-centes plantes dibuixades i pintades a l'aquarel·la, amb dos índexs, un en llatí i l'altre en català.⁴¹

Una prova de les relacions científiques entre Catalunya i França ens la dona el manuscrit del farmacèutic Joan Salvador i Riera, enviat a l'Acadèmia de Ciències de París, titulat *La pesca a Catalunya*, en francès, que conté un vocabulari català-francès dels peixos i les arts de pesca.⁴²

El segle XIX no fou gaire millor per a l'ús del català en l'àmbit científic, però sí diferent. Ens trobem amb el sorgiment del periodisme científic i un augment de la publicació de llibres en llengua vulgar. Això fa que disminueixi molt el nombre de manuscrits sobre temes

15. Pere VALLRIBERA I PUIG, *L'obra mèdica catalana de dos cirurgians del 1700, Anton de Borja i Carles Pallejà*, Barcelona, PPU, 1987.

16. Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 1391.

17. Biblioteca de la Universitat de Barcelona - Fons de reserva (UB), ms. 33.

18. BC, ms. 341.

19. UB, ms. 38.

20. BC, ms. 1401.

21. Biblioteca de Montserrat, ms. 655. Citat per Joan PERELLADA I FELIU, «Principis de Cirurgia de Francesc Puig (Barcelona, 1753)», a *I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, vol. II, Barcelona, Scientia, 1971, p. 231.

22. BC, ms. 86/4.

23. BC, ms. 3523/4.

24. BC, ms. 2256.

25. UB, ms. 26.

26. UB, ms. 1654.

27. UB, ms. 1748.

28. UB, ms. 239.

29. UB, ms. 9.

30. UB, ms. 614, 1834 i 1937.

31. Manuscrit donat a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona pel seu nebot Llobet i Vall-lloera, no localitzat.

32. UB, ms. 1125.

33. Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès.

34. BC, ms. 3421.

35. UB, ms. 1119, 1748 i 1551.

36. BC, ms. 2599.

37. UB, ms. 1777.

38. Josefina MATEU IBARS, «Manuscrits de medicina i ciències afins a la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona», *Gimbernat*, vol. I (1984), p. 187-203.

39. Manuel M. ESCUDÉ i Josep GRAU (cur.), *Textos mèdics catalans: Pediatria i Obstetrícia al s. XVIII*, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 1989.

40. Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya.

41. M.ª Dolores GASPÀR GARCÍA, «El Jardín Botánico y el Real Colegio de Cirugía de Barcelona (1784-1793)», *Medicina e Historia*, núm. 51 (1994), p. I-XVI.

42. Jordi LLEONART i Josep Maria CAMARASA, *La pesca a Catalunya el 1722: Segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*, Barcelona, Museu Marítim de la Diputació de Barcelona, 1987.

de ciència i augmentin les edicions de monografies i publicacions periòdiques.

Encara que aquesta tendència no beneficià gaire l'ús científic del català, l'aparició del fenomen literari de la Renaixença preparà el camí per al seu renaixement.

Així, durant la primera meitat del segle XIX, i coincidint amb les primeres manifestacions literàries en català, trobem l'aparició d'una sèrie de vocabularis que acompanyen llibres de botànica i de terapèutica, que mostren l'equivalència en català dels termes o substàncies mencionats en llatí, castellà o altres idiomes. Aquests vocabularis foren preparats pels traductors de les obres foranes o pels mateixos autors si aquests eren autòctons.

Així, tenim un *Índice catalan de las sustancias medicinales*, de Joan Baptista Foix i Gual;⁴³ una *Lista alfabética de varias plantas citadas en el curso de esta obra, y de otras muchas que no lo estan, con su denominación sistemática, vulgar y provincial*, de Francesc Oliveres i Morera;⁴⁴ un *Índice castellano, catalan y latino sistemático y oficial de los nombres de varias sustancias medicinales particularmente vegetales, para mejor inteligencia de esta obra y de la materia médica externa del doctor Juanich*;⁴⁵ un *Vocabulario castellano-mallorquin*, de Fernando Weyler;⁴⁶ *Catalogo con las correspondencias en Castellano, Catalan, Latino sistemático y oficial, y Frances*, de José Antonio Balcells, catedràtic de farmàcia;⁴⁷ *Vocabulario Castellano-Catalan*, de Josep Oriol Ronquillo,⁴⁸ i *Vocabulario Catalan-Castellano de los nombres de los medicamentos que mas diferencias ofrecen entre sí en ambos idiomas*, del mateix Josep Oriol Ronquillo.⁴⁹

Cal afegir l'obra d'Antonio Cipriano Costa y Cui-xart de l'any 1864, *Introducción a la Flora de Cataluña y catalogo razonado de las plantas observadas en esta region*, que conté un «Vocabulario catalan, castellano y botánico» a les pàgines 293-343.⁵⁰

Aquests vuit vocabularis, apareguts entre 1838 i 1864 (entre l'*Oda a la pàtria* de Bonaventura Carles Aribau i la restauració dels Jocs Florals de Barcelona), constitueixen un exponent de l'incipient renaixement

de l'ús científic del català. El primer pas era, sens dubte, el coneixement i la reivindicació del vocabulari propi: recuperar el nom de les coses.

El 1843, Emili Pi i Molist, en un sojorn que féu a Mallorca, deixà manuscrita una obra de botànica, que també conté un vocabulari o correspondència en català dels noms sistemàtics de les plantes: *Catálogo de algunas plantas que crecen en las Islas Baleares o materiales para la formación de una Flora Baleàrica con la correspondencia castellana, mallorquina, menorquina y catalana de los nombres sistemáticos de los vegetales, sus localidades y la época de su florecencia*.⁵¹

En l'àmbit de la medicina, hi ha un manuscrit anònim, atribuït a Narcís Bassa, *Noms de tots los aixarobs usuals i la virtut d'ells*,⁵² i dos fullets impresos a València el 1827, titulats *Rahonamend o colòqui nou que sobre la medicina curativa de monsiur Larvà han tingut el mestre Gòri, y el tio Tôfol...*, i *Dialogo reflexiu entre dos amics de la veritat en contestació al colòqui nou sobre la medicina curativa de Monsieur Laroà*.⁵³

L'any 1834 va aparèixer una traducció catalana del llibre de Mateo Seoane *Instruccions generals sobre'l modo de preservarse del Colera Morbo epidemich, ab indicacions de son metodo curatiu*, feta pel doctor Joan Baptista Foix i Gual.⁵⁴

I quatre reculls del que anomenaríem *medicina domèstica*, molt usual al segle XIX. Dos d'anònims: *Llibre nou que conté varios secrets de naturalesa, y utils é importants remeis contra tot genero de mals. Tret dels millors autors coneguts fins ara, traduhit del castellà al català per major intelligencia dels que no entenen la llengua castellana y á mes anyadits alguns jochs de mans*, de 1826, amb reimpressions de 1830 i 1870, i *Lo remediador, ó sia copia de alguns remeis que usava lo célebre Senyor Vehi de la Pera, que facilitá al Sr. Genover de Vilanant. Se han anyadit molts altres remeis, y corretgit en esta impressio*, de 1845, amb reimpressions de 1860 i 1898.⁵⁵ De Joseph Torras y Roderigas, *Lo Metxe y apotecari dels pobres: llibret de remeis utils y aprovats dels millors metjes espanyols, inglesos y francesos; traduïts ecsactament ab catala del castella y frances*, de 1859,⁵⁶ i un manuscrit d'ús particular, el *Formulario, o, dispensatorio para uso de la botica del Dr. A. Pasqual farmaceutico de Vich*, de 1860.

A la primera meitat del segle XIX trobem algunes obres relacionades amb l'agricultura. El 1816, Juan

43. François FOY, *Curso de Materia Médica ó de Farmacología*, t. II, Barcelona, Imprenta J. Verdaguier, 1838.

44. Achille RICHARD, *Nuevos elementos de Botánica y de Fisiología vegetal*, t. II, Barcelona, Imprenta de José Rubió, 1839.

45. Joan Baptista FOIX Y GUAL, *Arte de recetar y Formulario práctico*, 2a ed., Barcelona, Imprenta de Benito Espona, 1843.

46. Fernando WEYLER, *Elementos de Botánica*, Palma, Imp. P. J. Umbert, 1843.

47. Pierre BOITARD, *Elementos de Botánica*, Barcelona, Imp. P. Tous y Cia., 1844.

48. Eugène SOUBEIRAN, *Nuevo tratado de Farmacia: Teórica y práctica*, t. II, Barcelona, Viuda é Hijos de Mayol, 1845.

49. M. PARENT-AUBERT, *El amigo de los enfermos ó verdadero manual de medicina doméstica*, Barcelona, Imprenta de J. A. Oliveres y Matas, 1846.

50. Barcelona, Imprenta del Diario de Barcelona, 1864.

51. Juan LLABRÉS BERNAL, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca: Siglo XIX*, vol. III, Palma, Sociedad Arqueológica Luliana, 1962, p. 123.

52. BC, ms. 4160.

53. Biblioteca del Instituto de Historia de la Medicina y de la Ciencia López Piñero.

54. Josep Maria CALBET i Jacint CORBELLÀ, *Diccionari biogràfic de metges catalans*, vol. II, Barcelona, Rafael Dalmau, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1982, p. 25, entrada 1835.

55. Marià AGUILÓ, entrades 1941 i 1942.

56. Biblioteca Pública Arús.

Soler Faneca publicà el *Plan de los canales proyectados de riego y navegación de Urgel*, que inclou la *Memoria y proyecto per regar l'Urgell per medi d'un canal. Escrita per Pere Ripoll de la vila d'Anglessola Sindich de la Junta de poble d'Urgell y ribera de Sio*.⁵⁷ També hi ha una anònima *Instrucció per cultivar l'arros de secà en las provincias de España, traduït al català per millor inteligencia dels pagesos*, de 1831.

El 1847 aparegué una *Cartilla rural en aforismes catalans, basada en las reglas donades per los mes classichs agrónoms antichs y moderns, nacionals y estrangers, y en las observacions y prácticas dels millors cultivadors*, escrita per Narcís Fages de Romá. I del mateix autor, el 1853, *El amic dels llauradors o aforismes rurals compostos en català y castella per N. F. De R.*⁵⁸

Una publicació molt important, amb continuïtat fins als nostres dies, és el *Calendari del Pagés*, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, iniciat l'any 1856; conté consells útils sobre la sembra i la recol·lecció, la meteorologia, la sortida i la posta del sol, etc.⁵⁹ El 1861 aparegué una *Ressenya en defensa de les vinyas a rabassa morta y modo practich de amillorallas*, d'un tal Bonaventura Plantada.⁶⁰ Finalment, hi ha un *Tractat manuscrit d'agricultura*,⁶¹ d'un tal Fontanet, de l'any 1875.

En l'àmbit del comerç i de l'economia, hi ha tres obres anònimes que tracten temes de pesos, mesures, monedes i les seves equivalències en diferents sistemes vigents en aquell moment.

De 1818 són els *Elements de Aritmética, y rahó de las principals monedes, pesos y mesures, que se usan en Espanya y sas Islas adjacents*. El 1841 apareixia una *Nova colecció de Reduccions [...] de tota clas de monedes corrents [...]*. I del 1853 tenim un *Manual del nou sistema Metric-Decimal de pesos, midas y monedas ab taulas comparativas entre las antiguas y modernas de Catalunya ab sas equivalencias*.⁶²

De caràcter militar hem trobat dues monografies: de 1832, *Metodo que ha de observarse en la limpieza y conservacion de las armas, y materials ques dehuen emplar, tant per las pessos de ferro, com per las de llauto, i una Instrucció per lo servey dels individuos, cabos y sargents de la Milicia Nacional*, de 1855.⁶³

De caràcter astrològic tenim tres obres: el *Nou Lluinari perpetuo portatil*, de Francisco Roca, de 1834; el *Pronostich perpetuo que feu Mestre Pere Esperansa teixidor de ofici, natural de la vila de Felanitx*, de 1886, i el

Calendario profetico para el reino de Valencia, de J. Pata de Cabra (probablement un pseudònim), de 1849.⁶⁴

A la segona meitat del segle XIX, a més de llibres i monografies, apareixen articles de caire científic en diaris i publicacions periòdiques, que eixamplen el ventall d'ús de la llengua. El capítol més nombrós és el de les ciències naturals i, en particular, la botànica.

El més prolífic fou el metge Francisco Barceló y Combis, que fou catedràtic de l'Institut Balear de Palma i va publicar diversos articles i obres en què apareixen els noms catalans de les plantes i els animals descrits. El 1867 van aparèixer uns *Apuntes para una flora de las islas Baleares*;⁶⁵ el 1876, *Nuevos apuntes para una flora de las islas Baleares*, i, entre 1879 i 1881, la *Flora de las islas Baleares*, amb un diccionari dels noms balears, castellans i catalans de les plantes descrites. També el *Catálogo metódico de las aves observadas en las islas Baleares*,⁶⁶ *Catálogo metódico de los peces que habitan o frecuentan las costas de las islas Baleares*,⁶⁷ *Apuntes para la fauna Balear (Mamíferos y crustaceos marinos)*⁶⁸ i *Nuevos apuntes para la Fauna Balear (Reptiles, moluscos terrestres y de agua dulce)*.⁶⁹

Juan Joaquín Rodríguez y Femenías també es va interessar per la botànica de les Balears, i el 1865 va publicar un *Catálogo razonado de las plantas vasculares de Menorca* i, el 1874, el *Suplemento al Catálogo de plantas vasculares de Menorca*, en què descriu vuit-centes seixanta espècies i en dóna la indicació del nom vulgar (català).⁷⁰

El 1879, Leandre Pons i Dalmau inicia la publicació en fascicles al *Diari Català* de la traducció del diari de Charles Darwin *El viatge d'un naturalista alrededor del món fet a bord del barco "lo Llebrer"*.⁷¹ El mateix any, el canonge Jaume Almera publicava *Estudis geològics sobre la constitució, origen, antigüetat y pervenir de la Montanya de Montserrat*.⁷² El 1882, Estanislau Vayreda presentà un *Catalech de la flora de la vall de Nuria*.⁷³

De l'àmbit agrícola és un fullet de Lluís Justo i Villanueva, de 1874, titulat *Laboratori Quimic del Pa-*

64. Marià AGUILÓ, entrades 1987, 1988 i 1989.

65. *Revista de los Progresos de las Ciencias Exactas, Físicas y Naturales*, t. 17, núm. 5 i 6 (1867).

66. *Revista de los Progresos de las Ciencias Exactas, Físicas y Naturales*, t. 15, núm. 1 (1866).

67. *Revista de los Progresos de las Ciencias Exactas, Físicas y Naturales*, t. 18, núm. 3 i 4 (1868).

68. *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*, t. iv (1875).

69. *Museo Balear de Literatura, Ciencias y Artes*, any II, núm. 18 (1876).

70. *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*, t. III (1874).

71. Xavier DURAN, «Més sobre el 98: la ciència en època de canvi», *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Ciències i Lletres de Catalunya* (Barcelona), núm. 106 (1998), p. 47-50.

72. *Revista La Veu de Montserrat*.

73. Associació Catalana d'Excursions.

57. Marià AGUILÓ, entrades 1948 i 1947.

58. Marià AGUILÓ, entrades 1914 i 1915.

59. Jaume VICENS VIVES i MONTSERRAT LLORENS, *Industrials i polítics: Segle XIX*, Barcelona, Vicens-Vives, 1991, p. 33 i 272 (suplement d'*El Observador de la Actualidad*).

60. Marià AGUILÓ, entrada 1922.

61. *Revista Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes* (Palma), vol. I (1875).

62. Marià AGUILÓ, entrades 1961, 1962 i 1963.

63. Marià AGUILÓ, entrades 1968 i 1969.

gés.⁷⁴ Des de l'any 1877 i fins al 1889 es publicà a Barcelona una revista titulada *L'Art del Pages. Perodich Setmanal*.⁷⁵ De Cels Gomis Mestre⁷⁶ són els opuscles *Lo llam yls temporals*, de 1884; *Meteorología y Agricultura populars*, 1888, i *Botànica popular*,⁷⁷ de 1891. El manescal Antoni Bosch publicà, el 1890, l'opuscle *Aplech de conseys higienichs per preveni s'augment des mal des pòrchs y remeis per totd'una que comensa sa malaltia (dedicat a n'ets amos y pagesos mallorquins)*, i, finalment, *L'Amich dels Pagesos. Calendari català 1899*.

El Sarracossano. Calendari mallorquí y castellà, calculad a s'observatori de S'Arracó per lo any de 1870 sortí també els anys 1871, 1872 i 1873. Constantí Llobart publicà a València, entre els anys 1875 i 1884, *Lo Rat-Penat. Calendari llemosi...*⁷⁸

Entre 1878 i 1891 es publicà a Barcelona *L'Excursionista: Butlletí Mensual de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*.⁷⁹ Miquel Cuní i Martorell edità dos opuscles: *Una excursió entomològica nocturna*,

el 1892, i *Records d'una excursió entomològica a Arbúcies*, el 1899.

El metge i home del primer catalanisme Agustí M. Gibert produí, el 1892, un *Catalech de la flora de la ciutat de Tarragona, y son terme*⁸⁰ i *Consideracions sobre las midas que debuen pendrer los municipis per evitar lo contagi de la tuberculosi*.⁸¹

I Narcís Batlle Mascort, per cloure el segle, publicà *Contagi de les granulacions: medis practichs per evitar sa propagació*.

Si fem balanç de la producció científica en català als segles XVIII i XIX, podem dir que és pobra, però no un desert, com es creia al segle XX. Les obres originals són poques; trobem bastants traduccions i recopilacions d'obres d'autors forans; junt amb vocabularis de termes científics amb la seva correspondència catalana, cosa habitual en una situació de supervivència. Aquesta tendència desfavorable començarà a canviar des de principis del segle XX.

74. Biblioteca Ateneu Barcelonès.

75. Biblioteca Pública Arús.

76. Associació Catalana d'Excursions.

77. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*.

78. Biblioteca Pública Arús.

79. Biblioteca Pública Arús.

80. Joan MARCH NOGUERA, «Els impulsors de la creació del llenguatge científic català modern i el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana», *Estudis Baleàrics* (Palma, Institut d'Estudis Baleàrics), núm. 82/83 (maig 2005 - gener 2006), p. 227-246.

81. *Boletín de la Academia de Higiene de Cataluña* (gener 1895).